

EMOSİONAL İNTELLEKTİN TƏDQIQI ÜSULLARI

Nigar İsmayilova

*AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutunun
“Sosial psixologiya” şöbəsinin kiçik elmi işçisi*

Açar sözlər: *emosiya, intellekt, emosional intellekt, şəxsiyyətdaxili intellekt, şəxsiyyətlərarası intellekt*

Ключевые слова: *эмоция, интеллект, эмоциональный интеллект, внутрличностный интеллект, межличностный интеллект*

Key words: *emotion, intelligence, emotional intelligence, intrapersonal intelligence, interpersonal intelligence*

Xülasə

Məqalədə emosional intellekt anlayışının yaranması və ona dair əsas yanaşmalar təhlil edilir: P.Salovey, C.Mayer, D.Karuzonun qabiliyyətlər modeli və D.Qoleman, R. Bar-Onu, D.V.Lyusinın qarışıq modeli. Emosional intellektin ölçülməsi ilə bağlı əsas problemlər, o cümlədən istifadə edilən obyektiv testlər və sorğular təhlil edilir.

Giriş

İntellekt problemi həmişə tədqiqatçıları maraqlandıran mühüm problemlərdən biri hesab olunur. Müasir dövrdə isə intellektlə yanaşı emosional intellekt anlayışına da maraq günü-gündən artır. Bu istiqamətdə aparılan tədqiqatların sayı artır. Emosional intellekt anlayışı ilk dəfə olaraq XX

əsrin 90-cı illərində yaranmışdır və hal-hazırda bütün dünyada öyrənilir. Bu anlayış E.Torndayk, C.Gilford, H.Ayzenk, və H.Qardner kimi tədqiqatçılar tərəfindən sosial intellekt probleminin kontekstində araşdırılmışdır. Amerikan psixoloqu H.Qardnerin “çoxşaxəli intellekt nəzəriyyəsi” isə bu sahədə yeni tədqiqatların aparılmasına mühüm töhfə verdi.

Psixoloji ədəbiyyatda emosional intellekti müxtəlif istiqamətdə öyrənən fərqli yanaşmalar mövcuddur. Onlardan bəzilərinə nəzər salaq. P.Salovey və C.Mayerin fikrincə, “emosional intellekt – özünün və başqalarının emosiyalarını idarə etmək, qiymətləndirmək, ifadə etmək və onları təfəkkür və motivasiyada istifadə etmək qabiliyyətidir” (8). Deyilən fikirə müvafiq olaraq, emosional intellektin struktu-

runda üç komponent fərqləndirilir: 1) emosiyaların qiymətləndirilməsi və ifadəsi; 2) təfəkkürdə və motivasiyada emosional informasiyanın istifadəsi; 3) emosiyaların idarə olunması.

İrəli sürülən bu konsepsiyanın əsasında H. Qardnerin şəxsi intellektlə (şəxsiyyətdaxili və şəxsiyyətlərarası intellekt) bağlı baxışlarını görmək olar. P.Salovey H. Qardnerin “şəxsi intellekt” anlayışından ilhamlanaraq onu emosional intellektin baza anlayışına daxil edir, sadəcə şəxsi intellekt dedikdə, H.Qardner emosiyaların roluna yox, onların dərk olunmasına diqqət yetirirdi.

Müəlliflər öz modelləri üzərində yenidən işləyərək modelin strukturunu daha da təkmilləşdirirlər. Yeni modeldə emosional intellektin dörd komponentdən ibarət olduğunu görmək olar: 1) emosiyaların qavranması və ifadəsi; 2) təfəkkürün effektivliyini artırmaq üçün emosiyadan istifadə; 3) emosiyanın dərk olunması; 4) emosiyanın idarə olunması (6).

Konsepsiyanın yaranması ilə birgə emosional intellektin tədqiqi üçün MEIS (Multi-factor Emotional Intelligence Test) testi hazırlanır. Modelin strukturuna 200-dən çox sual və 12 subtestdən ibarətdir. Ballar isə ekspert tərəfindən və ya verilən standartlar əsasında hesablanır. Testin yaranmasına təsir göstərən amillərdən biri də emosional intellekti intellektin bir növü kimi göstərmək və onun intel-

lektin klassik meyarlarına cavab verdiyini təsdiq etməkdir. Bu meyarlara daxildir: nəzəri modelin dörd komponenti ilə birləşərək faktor strukturuna malik olması; emosional intellektin yaş və təcrübə ilə qazanılması; qabiliyyətlərin obyektiv şəkildə ölçülməsi.

Bu modelin müəlliflərinin ardınca amerikan psixoloqu D. Karuso qeyd edir ki, “emosional intellekt nə intellektin əksidir, nədə ağılın hisslər üzərində qələbəsidir, bu iki prosesin unikal kəsişməsidir” (7).

2002-ci ildə isə müəlliflər birgə olaraq emosional intellektin səviyyəsini ölçmək üçün MSCEIT V.2.0 (Mayer–Salovey–Caruso Emotional Intelligence Test) yeni testini hazırlayırlar. 141 sualldan və 8 seksiyadan ibarət olan MSCEIT testi, MEIS testi ilə müqayisədə daha yaxşı psixometrik nəticələr göstərdi.

Emosional intellekt anlayışının sürətlə inkişafına səbəb isə 1995-ci ildə Daniel Qoleman tərəfindən yazılan “Emosional intellekt” kitabıdır. Müəllif bu əsərində inandırıcı bir şəkildə emosional intellektin əhəmiyyətini xüsusi olaraq qeyd edir. Onun fikrincə, “emosional intellekti yüksək olan insanlar daha düzgün qərar qəbul edirlər, fəvqaladə bir vəziyyətdə səmərəli davranırlar və tabeliyində olan insanları daha yaxşı idarə edirlər”(1).

Daniel Qoleman emosional intellekt nəzəriyyəsində P.Salovey və

C.Mayerin modelinə qismən əsaslanaraq özünün yeni modelini hazırlamışdır. Yeni modelin strukturuna motivasiya, inadkarlıq və sosial bacarıqlar daxil edilir. Beləliklə, o koqnitiv qabiliyyətlərlə şəxsi keyfiyyətləri özündə birləşdirir.

D.Qoleman emosional intellektin kompleks şəkildə qiymətləndirilməsi üçün sorğu hazırlayır. ECI sorğusu (Emotional Competence Inventory – 360) mənlilik şüurunu, emosiyaların idarə olunmasını, sosial bacarıqları müəyyənləşdirən 4 komponent və 18 faktordan ibarətdir. Metodika əsasən rəhbər və liderlərin emosional intellektinin ölçülməsi üçün nəzərdə tutulub.

Müəllifin model strukturunu təşkil edən komponentlər bunlardır:

1. Mənlilik şüuru - emosional vəziyyətin identifikasiyası və adlandırılması, emosiyalar, təfəkkür və hərəkətlər arasında qarşılıqlı əlaqəni dərk etmək qabiliyyəti.

2. Özünü idarə – emosional vəziyyətin idarə olunması – emosiyalara nəzarət və arzu olunmaz emosional vəziyyətləri dəyişmək qabiliyyəti.

3. Sosial həssaslıq – başqalarının emosiyalarını oxumaq, onlara qarşı həssas olmaq və emosiyalarını idarə etmək qabiliyyəti.

4. Qarşılıqlı münasibətlərin idarə olunması – başqa insanlarla şəxsiyyətlərarası münasibətlərə girmək qabiliyyəti (5).

Emosional intellektlə bağlı digər bir yanaşma isə Ruven Bar-Onun emosional-sosial nəzəriyyəsidir. Bar-On modelinə əsasən, “emosional-sosial intellekt – insanın özünü nə dərəcədə yaxşı başa düşməsi, ifadə etməsi, başqalarını başa düşməsi və onlara nə dərəcədə yaxşı münasibət göstərdiyini müəyyən edən emosional və sosial bacarıqların, vərdişlərin və fasilitatorların qarşılıqlı məcmusudur”(3). Müəllifin emosional intellekt anlayışı insan davranışını müəyyən edən şəxsiyyətdaxili və şəxsiyyətlərarası qabiliyyətlərdən, bacarıqlardan və vərdişlərdən ibarətdir.

Emosional intellektin ölçülməsi ilə bağlı fikir ilk dəfə R. Bar-Onun EQ - “emosional əmsalını” təklif etməsilə başladı. EQ-I sorğusu emosional və sosial davranışı müəyyən edən emosional-sosial intellekt modelinə əsasən hazırlanmışdır. Müəllif hesab edir ki, sorğunun əsasını təşkil edən amillər, yalnız emosional və sosial intellekti yüksək olan insanlarda müşahidə olunur. Bu amillər müəllifin öz təcrübələri və ədəbiyyat təhlili nəticəsində müəyyən edilir.

Bar-On metodikasının üstünlüyü onun geniş tədqiqat bazasının olması; o cümlədən müəllifin genişmiqyaslı kross-mədəni tədqiqatlar aparmasıdır.

EQ-i sorğusu (Emotional Quotient Inventory) – 5 şkalada və 15 subşkaladan ibarətdir:

1. Şəxsiyyətdaxili dedikdə özünü tanıma və özünü idarə etmə qabiliyyətləri nəzərdə tutulur. Şəxsiyyətdaxili sferaya aşağıdakı komponentlər daxildir:

Emosional mənlilik şüuru – emosiyaları tanımaq və dərk etmək qabiliyyəti.

Özünü təsdiq – öz fikirlərini və hisslərini acıq ifadə etmək və öz mövqeyini qorumaq qabiliyyəti.

Müstəqillik – özünü idarə etmək və istiqamətləndirmək qabiliyyəti.

Özünü hörmət – özünü dərk etmək, başa düşmək və qəbul etmək qabiliyyəti.

Özünü reallaşdırma – öz potensialını reallaşdırmaq qabiliyyəti.

2. Şəxsiyyətlərarası münasibətlər

Empatiya – başqalarının hisslərini anlamaq, başa düşmək qabiliyyəti.

Sosial məsuliyyət – faydalı əməkdaşlıq qurmaq qabiliyyəti

Şəxsiyyətlərarası münasibətlər - verbal və qeyri-verbal kommunikasiya vasitəsilə konstruktiv ünsiyyət bacarıqları, faydalı münasibətlər qurmaq və onları saxlamaq qabiliyyəti, sosial münasibətlərdə özünü sərbəst və rahat hiss etmək qabiliyyəti.

3. Adaptivlik – məsələnin həll olunması, realığın qiymətləndirilməsi, çeviklik – bilinməyən, gözlənilməz, tez dəyişən bir şəraitə uyğunlaşma bacarığıdır.

4. Stressin idarə olunma bacarığı - stressə tolerantlıq və öz impulslarını idarə etmək qabiliyyəti.

5. Üstünlük təşkil edən əhval-ruhiyyə dedikdə isə, optimizm və xoşbəxtlik nəzərdə tutulur (4).

D.V.Lyusin tərəfindən 2004-cü ildə öz yanaşması ilə çıxış etdi. Müəllif emosional intellekti özünün və başqalarının emosiyalarının tanınması və idarə olunması kimi müəyyən edir. Beləliklə modelin strukturunu təşkil edən iki qabiliyyət növünü görmək olar: 1) emosiyaları dərk etmək; 2) emosiyaları idarə etmək. Qabiliyyətlərin insanın özünə və başqalarına yönəlməsi, modelin strukturunda şəxsiyyətdaxili və şəxsiyyətlərarası emosional intellekti ayırd etməyə imkan verir.

Modelə uyğun olaraq emosional intellektin ölçülməsi üçün 46 mülahizədən (4 şkala və 5 subşkala) ibarət olan sorğu hazırlayır.

ŞAEİ şkalası (şəxsiyyətlərarası Eİ). Başqalarının emosiyalarını tanıma və idarə etmə qabiliyyəti.

ŞDEİ şkalası (şəxsiyyətdaxili Eİ). Öz emosiyalarını tanıma və idarə etmə qabiliyyəti.

ET şkalası (emosiyaları tanıma). Özünün və başqalarının emosiyalarını tanıma qabiliyyəti.

Eİ şkalası (emosiyaların idarə olunması). Özünün və başqalarının emosiyalarını idarə etmə qabiliyyəti.

Subşkala ŞAT (başqalarının emosiyalarını tanıma). Emosiyaların xarici təzahürlərinə əsasən insanların emosional vəziyyətlərini tanımaq qabiliyyəti.

yəti (mimika, jestikulyasiya və s); başqa insanların daxili vəziyyətlərinə həssaslıq.

Subşkala ŞAİ (başqalarının emosiyalarını idarəetmə). İnsanlarda bu və ya digər emosiyaların yaranmasına səbəb olmaq və arzuolunmayan emosiyaların intensivliyini azaltmaq. İnsanların manipulyasiyasına meyillilik.

Subşkala ŞDT (öz emosiyalarını tanıma). Öz emosiyalarını dərk etmə qabiliyyəti: onların tanınması və identifikasiyası, səbəblərini bilinməsi, verbal təsvir qabiliyyəti.

Subşkala ŞDİ (öz emosiyalarını idarəetmə). Öz emosiyalarını idarəetmə qabiliyyəti və tələbatı, arzuolunan emosiyaları yaratmaq və saxlanmaq; arzuolunmayan emosiyaları isə nəzarət altında saxlamaq.

Subşkala ŞDE (ekspressiyaya nəzarət). Öz emosiyalarının xarici təzahürlərinə nəzarət etmək (2).

Nəticə

Göründüyü kimi emosional intellektin ölçülməsi ilə bağlı müxtəlif yanaşmalar mövcudur. Bu yanaşmaları iki qrupa bölmək olar:

- 1) qabiliyyətlər modeli;
- 2) qarışıq model.

Qabiliyyətlər modeli yalnız koqnitiv qabiliyyətlərdən, özünün və başqalarının emosiyalarını tanımaq və dərk etmək qabiliyyətindən ibarətdir. Emosional intellektin ölçülməsi isə obyektiv testlər əsasında aparılır.

Qarışıq model koqnitiv, motivasiya və şəxsi keyfiyyətlərdən ibarətdir. Təklif olunan model çərcivəsində emosional intellektin ölçülməsi özünühesabat sorğularına əsaslanır.

Bu da öz növbəsində emosional intellektin yeganə metodoloji bazasının olmamasına, digər bir tərəfdən isə emosional intellektin komponentlərinin geniş bir şəkildə öyrənilməsinə gətirib çıxarır.

Ədəbiyyat:

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. М: АСТ, 2009. 478 с.
2. Люсин Д.В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн // Психологическая диагностика. 2006. № 4. С. 3 – 22.
3. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18 , supl., 13-25.
4. Bar-On, R. (2004). The Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Rationale, description, and summary of psychometric properties. In Glenn Geher (Ed.), *Measuring emotional intelligence: Common ground and controversy*. Hauppauge, NY: Nova Science Publishers, pp. 111-142.
5. Goleman, D. Emotional intelligence: Issues in paradigm building. *The Emotionally Intelligent Workplace: How to Select for, Measure, and Improve Emotional Intelligence*

in Individuals, Groups, and Organizations. San Francisco, CA: Jossey-Bass. (2000).

6. Mayer, J.D. & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey and D. Sluyter (eds.): Emotional development and emotional intelligence: educational implications New York: Basic Books. pp. 3-31.

7. Mayer, J.D., Salovey, P., & Caruso, D. (2002). Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT). Version 2.0. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.

8. Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence// İmagination, Cognition, and Personality. 1990. V.9. p.185-211.

***Методы исследования эмоционального интеллекта
Абстракт***

В статье рассматриваются предпосылки развития эмоционального интеллекта. Анализируются основные подходы к изучению эмоционального интеллекта: модели способностей Дж.Мэйера, П.Сэловея, Д.Карузо и смешанная модель Д.Гоулмана, Р.Бар-Она и Д.Люсина.

Выделены основные проблемы, связанные с его измерением. Проводится анализ измерения эмоционального интеллекта с помощью опросников и объективных тестов.

Research methods emotional intelligence

Abstract

The article discusses the prerequisites for the development of emotional intelligence. The main approaches to the study of emotional intelligence are analyzed: the models of abilities C.Mayer, P.Salovey, D.Caruso, and the mixed model of D.Golman, R.Bar-On and D.Lusin.

The main problems associated with its measurement are highlighted. Attempts to measure emotional intelligence using questionnaires and objective tests are analyzed.

Məqalə AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutunun “Sosial psixologiya” şöbəsinin iclasında müzakirə edilərək çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №13)

Rəyçi M.H. Mustafayev, psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Məqalə redaksiyaya 08 fevral 2018-ci ildə daxil olmuşdur